

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

КЛОЧКО Олена Олександрівна

МОВНІ ПАРАЛЕЛІ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ
АВТОРСЬКІЙ БАЛАДІ

10.02.02 - російська мова

10.02.04 - германські мови
/англійська мова/

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

ДНІПРОПЕТРОВСЬК - 1996

АВ.34.964

Дисертація в рукопис

Роботу виконано на кафедрі лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського державного університету

Науковий керівник: доктор філологічних наук,
професор СТОЛЯРОВА Л.П.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук,
професор АРВАТ Н.М.

кандидат філологічних наук,
доцент ГРЕЧУХІНА І.Д.

Провідна установа: Харківський державний педагогічний
університет ім. Г.С. Сковороди

Захист відбудеться 28 вересня 1996 року
о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 03.01.16 для захисту дисертацій на здобуття наукового
ступеня доктора філологічних наук при Дніпропетровському
державному університеті за адресою: 320625, м. Дніпропетровськ,
пров. Науковий 13, кор. 1, філологічний факультет.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
Дніпропетровського державного університету

Автореферат розіслано "23" травня 1996 року

Учений секретар
спеціалізованої ради, кандидат
філологічних наук, доцент Т.С. ПРИСТАЙКО

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00754588 (.)

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

ДВ-34.964

У дисертації, що реферується, представлена спроба порівняти мовні універсали в баладних текстах двох мов – англійської та російської.

Актуальність теми. Загальна спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень орієнтована на вивчення мови та її функціонування у різних сферах спілкування людини. Поглиблюється інтерес до проблеми функціональних стилів та пов'язаного з цим питання поетичного стилю у різних мовах. Вивчення морфологічних та синтаксичних аспектів поетичних творів поєднується з необхідністю одержання теоретичних знань про закономірності формування даного стилю в тій чи іншій національній мові.

Більшість лінгвістів розглядає поетичну мову як особливий прояв загальнонародної мови, підкреслюють зв'язок цих явищ, але не ототожнюють їх.^{1,2} З цих позицій вивчення мовних характеристик поетичних текстів у межах одного жанру, але в різних мовах забезпечує об'єктивну інформацію про спільні процеси розвитку як взагалі поезії, так і специфічних особливостей кожної з мов. Нечисленність робіт, що вивчають лінгвістичні особливості такого концентрованого мовного матеріалу, який представлено в авторських баладах, примушує шильніше розглянути функціонування лексичних, морфологічних та синтаксичних одиниць, що створюють своєрідний стиль цих творів малої поетичної форми.

Одним із шляхів розв'язання даної проблеми є опис мовних паралелей в англійських та російських авторських баладах; це пояснюється насамперед схожістю історичного розвитку та спадкоємністю мовного висловлення, яке є традиційним для поетичних творів цього жанру. Саме особливості лінгвістичних проявів в кожній з означених мов розкривають і можуть пояснити феномен баладної мови взагалі. Все це робить досить актуальним звернення до питання взаємозв'язку лексико-семантичних, морфологічних та синтаксичних характеристик різних частин мови в межах оригінального літературного твору.

¹ Виноградов В.В. *Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика.* – М., 1963. – С.170.

² Вадери П. *Об искусстве.* – М., 1976. – 413 с.

Об'єктом дослідження є граматичні реалії російських та англійських авторських балад у їх єдності та контрастах, в результаті порівняння яких визначаються закономірності формування баладного стилю. Предметом вивчення виступають морфолого-граматичні особливості частин мови /іменників, займенників, прикметників, дієслів / та їх еспресивно-комунікативні можливості у створенні синтаксичних зв'язків та словопорядку. Розгляду також підлягають різні типи речень та їх стилістико-граматичні потенції в текстах авторських балад.

Метод дисертаційної роботи є виявлення мовних паралелей в російській та англійській авторській баладі, а також визначення об'єктивно існуючих лексичних, морфологічних та синтаксичних процесів, які впливають на формування специфічної мови балади.

Поставлена мета обумовлює такі основні завдання:

1. Виявити лінгвістичні та екстралінгвістичні ознаки авторської балади, які характеризують її як твір поетичного жанру та як різновид поетичної мови.

2. Виділити та описати провідні лексико-граматичні класи слів, що функціонують в англійській та російській авторській баладі, з визначенням їх конструктивної вагомості в побудові речень.

3. Виділити та дослідити тематичні групи слів, що найбільш характерні для авторської балади.

4. Прослідкувати за процесом виникнення синтаксичних особливостей в текстах авторських балад в російській та англійській мовах.

5. Проілюструвати та порівняти лінгвістичні стереотипи загальних та окремих мовних фактів, що актуалізувались у баладних текстах при перекладі з однієї мови на іншу.

Вивчення матеріалу вимагає звернутися до головних проблем розвитку функціонального стилю у прагматичному аспекті, який спроможний показати цілісність функціонального стилю як щось таке, що визначає його специфіку та унікальність. У цьому плані вивчення конкретних одиниць та їх актуалізація в тексті балад дозволяє прослідкувати за динамікою лінгвістичних процесів без порушення комунікативної спрямованості.

Для вирішення загальних проблем потрібна розробка і окремих питань. До останніх можна віднести вивчення мовних засобів та оригінальних прийомів поетичних творів малої форми, в яких ці засоби

одночасно відображають і індивідуальну манеру письма, і ті умови, в яких в цілому склалися лінгвістичні та екстралінгвістичні традиції жанру.

Матеріалом для дослідження стали тексти авторських балад російських та англійських поетів початку XVIII століття - кінця XIX століття. Всього вивчено 25 балад 20 російських авторів та 22 балади 18 англійських поетів. Загальний обсяг розглянутого матеріалу складає близько 8000 слів в кожній з двох мов.

Наукова новизна дослідження. У роботі вперше здійснюється спроба дослідити у лінгвістичному плані тексти авторських балад російських та англійських поетів. Лексико-граматичні класи слів, що найбільш типові для баладних текстів, не були предметом спеціального вивчення ні в російській, ні в англійській науковій практиці. Не було також встановлено залежність синтаксису авторських балад від ступеня уживаності того чи іншого класу слів. Крім того, у дисертації розглядаються мовні паралелі у порівнянні з індивідуально авторськими та універсальними для жанру особливостями, які стали типовими граматичними засобами навіть при перекладі балади з однієї мови на іншу.

Теоретичне й практичне значення роботи. Набуває розвитку ідея комплексного підходу до вивчення семантичних перетворень мовних знаків в умовах поетичного тексту. Одержані відомості щодо закономірності створення стилістико-граматичних засобів такого різноманітного за формою та змістом твору, як авторська балада, допоможуть розширити уявлення про проблеми номінації та комунікації, які пов'язані не тільки з лексикологією, але й з синтаксисом.

У практичному плані матеріали дисертації можуть використовуватися при вивченні російських та англійських авторських балад як у лінгвістичному, так і у літературознавчому аспекті. Дана робота буде цікава і корисна для перекладачів поетичних текстів з англійської мови на російську і навпаки.

Апробація роботи. Основні положення дисертаційного дослідження були викладені у доповідях та повідомленнях на науково-практичних конференціях Санкт-Петербурзького університету /1991 рік/, в Одеському державному університеті / 1993 рік/, на засіданнях кафедри лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського державного університету / 1995 рік/. З теми дисертації опубліковано 3 роботи.

Основні положення дисертаційного дослідження, що винесені для

публічного захисту:

1. Авторська балада являє собою специфічний різновид поетичної мови, в якій комунікативна заданість як основа функціонального стилю визначає системність та односпрямованість тенденцій селекції мовного матеріалу.

2. Іменник як частина мови виконує функцію лінгвістичної домінанти, яка конструктивно важлива для гармонійного й цілісного баладного тексту.

3. Лексичні особливості авторських балад мають безпосередній зв'язок з синтаксичним функціонуванням мовних одиниць у тексті.

4. Загальні характеристики і ознаки баладного російського та англійського поетичного тексту здебільшого проявляються на лексичному і морфологічному рівнях, а відмінності - на синтаксичному рівні.

5. Стереотип лінгвістичних паралелей в перекладах авторських балад з однієї мови на іншу відтворює єдність філософської та мовної основи цих поетичних творів.

СТРУКТУРА І ЗМІСТ РОБОТИ.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, бібліографічного списку та додатку, в якому представлено тематичні класи слів, що найбільш поширені в текстах авторських балад.

У вступі обґрунтовується вибір теми, її актуальність, визначаються мета і завдання дисертаційного дослідження, наукова новизна роботи, а також її теоретичне й практичне значення. Дається обґрунтування об'єкта та предмета вивчення.

Перший розділ, який складається з трьох підрозділів, присвячено висвітленню поняття авторської балади в лінгвістичному розумінні. Розділ починається з характеристики процесу становлення авторської балади як жанру.

Зародження європейської балади сталося ще наприкінці першого тисячоліття нашої ери. Витоки та Генезис балади можна знайти ще в зразках усної народної творчості, в міфології, героїчному епосі та в історії.

Сама назва "балада" веде походження від пізньолатинського *ballare* - "танцювати", що співвідноситься з провансальським *balada* - "танцювальна пісня" та італійським *ballata* -

"лірична ганцювальна пісня".¹

Різноманітність сюжетів, форм та типів балад оглялася поступово: це результат тривалого розвитку і тісного зв'язку та взаємодії з іншими жанрами.

Протягом часу європейська народна балада досягла розквіту в XIII–XVI століттях і особливо в епоху Відродження. В цей час розвиток культури міст визначався інтересом до пісень баладного типу, так званих лубочних балад.

Важливу групу в цих зразках народної творчості репрезентують пісні про страшні вбивства, про добрих та злих розбійників, а також пісні-відгуки на історичні події. В Англії, наприклад, це балади про битви англійців і шотландців, в Росії – пісні про Стеньку Разіна та Омеляна Пугачова.

В цілому про серйозність інтересу до фольклору в Росії говорить "Собрание разных песен" /1770 – 1774/ М.Д.Чулкова, в якому поряд з літературними творами подано і справжні народні балади та пісні.

Таким чином, інтерес до традиційних народних балад дав значний поштовх до розвитку літературних зразків цього жанру.² Перші вагомі результати були досягнуті в Англії та Німеччині завдяки творчості видатних поетів У.Вордсворта, С.Т.Кольріджа, І.Г.Гердера, Г.А.Бюргера.³ Загальновідомі "Ліричні балади" /1798/ У.Вордсворта та С.Т.Кольріджа – двох англійських романтиків, що стояли біля витоків розвитку авторської балади і яким вдалося поширити можливості виразних засобів поетичної мови за рахунок використання мови простих людей. Ось чому вивчення авторської балади різних народів дає багатий матеріал для порівняння поетичних і суто мовних прийомів, що впливають на становлення лінгвістичних традицій окремого жанру.

Перш ніж описувати авторську баладу в лінгвістичному аспекті, необхідно зупинитися на особливостях поетичної мови взагалі. У дослідженнях цієї проблеми стане у нагоді змістовний вислів П.Валері⁴.

¹ Сиповская М.П. Литературная баллада и балладное возрождение в Англии первой половины XVIII века. – Автореф... канд. филол. наук. – Л., 1977, – 18 с.

² Кравцов Н.И. Славянская народная баллада // Проблемы славянского фольклора. – М.: Наука, 1972. – С.197.

³ Гуткин А.А. Эолова арфа. Антология баллад. – М.: Высш. школа, 1989. / – 671 с.

про те, що поетична мова – це "язик в язику"¹, тобто сам термін "поетична мова" вказує на те, що ця мова містить в собі усю систему засобів природньої мови людини.

Разом з тим кожна мовна одиниця – слово, словосполучення, речення, текст – існують у декількох семантичних площинах, які перетинаються між собою. Система мовних засобів висловлювання повинна забезпечити однозначну передачу змісту. Відмінний від загальномовного "ускладнений" поетичний зміст потребує спеціальної системи засобів для своєї передачі, що імпліує внутрішні перетворення системи мовних резервів та утворення нових.

Основна, фундаментальна характеристика поетичного тексту – ритмічна організація та особлива інтонаційна структура – значною мірою визначає інші його властивості і безпосередньо впливає на семантику та функції усіх одиниць мови, що використані для його побудови. Окрім ритміко-інтонаційної структури поетичної мови, слід виділити такі її риси, як тіснота віршового ряду^{2,3}, набуття нових властивостей словами, на які вплинуло віршове оточення⁴, висока інформативна насиченість, здатність передавати великий обсяг інформації у невеликому за розмірами тексті, що у свою чергу пов'язано з унікальним ступенем організованості цього тексту на всіх рівнях.⁵

Особливість текстів авторських балад полягає в тому, що цей різновид поетичного твору має /незалежно від мови, якою він написаний/, як правило, однакову ритміко-інтонаційну структуру строфи. Це чергування чотирьохстопного ямба з трьохстопним /або двостопним/ ямбом та однакова рима АВСВ. Саме така строфа визначається в поезії як баладна.⁶

Така властивість балад дає можливість сконцентрувати увагу на суто лінгвістичних питаннях, об'єктивізувати процес виявлення та описування мовних паралелей російських баладних текстів порівняно з англійськими баладами, враховуючи пріоритет останніх у становленні жанру.

¹ Валери П. Об искусстве. – М., 1976. – 413 с.

² Тынянов Ю.Н. Проблема стихотворного языка. – М.: Советский писатель, 1965.

³ Сильман Т.И. Заметки о лирике. – Л., 1977.

⁴ Стехин Ю.К. Русская стихотворная речь. – Днепропетровск: ДГУ, 1986.

⁵ Ковтунова И.И. Поэтический синтаксис. – М.: Наука, 1986. – 206 с.

⁶ Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка. – М., 1958. – 458 с.

Необхідно зауважити, що рівень досліджень авторських балад як в російському, так і в англійському мовознавстві обмежується описом деяких стилістичних особливостей балад та лексикологічними проблемами, що постають у баладах. Серед іншого привертать увагу питання архітекτονіки балад, розглядаються особливості ритму та рими.¹

Загальною рисою усіх наукових досліджень, які торкаються балади взагалі і авторської балади зокрема, є їх безумовна тенденція до поєднання проблем лінгвістики та літературознавства; це можна пояснити тим, що дуже складно буває відокремити сфери фактичного матеріалу, що вивчається. Підтверджується також необхідність розглядати усі балади як єдиний, неподільний текст, в якому діють зв'язки та закономірності, притаманні цілому. З іншого боку, матеріал цих літературних творів визначається як сукупність автономних проявів індивідуальної манери мовного вислову.

Всього досліджено 47 балад російських та англійських авторів. Відібрано балади поетів, твори яких вважаються найкращими зразками у цьому жанрі. Це М.М.Карамзін, В.А.Жуковский, П.А.Катенін, О.С.Пушкін, а також У.Вордсворт, С.Т.Кольридж, Дж.Байрон, Дж.Кітс та інші відомі автори, твори яких увійшли до єдиної на сьогодні антології авторських балад.² Багато з них добре відомі читачеві завдяки кваліфікованим перекладам В.А.Жуковського, О.К.Толстого, а також С.Я.Маршак і В.Левіка.

Оскільки деякі твори мають від 4 до 8 рядків у поетичній строфі, то для коректності обчислень мовних одиниць і беруться рядки балад, загальна кількість яких склала 1450 у кожній з мов.

У другому розділі, який складається з 4 підрозділів, простежуються та порівнюються лексико-граматичні універсалиї російських та англійських авторських балад.

Визначається роль та місце іменника як частини мови, що функціонує в умовах поетичного тексту малої форми. Іменники як лексико-граматична реальність називають явища та предмети об'єктивної дійсності, а також беруть участь у побудові вислову / пов'домлення/, що створює його основу та вказує на його відносну статичку.

¹ Болотюк В.Г. Взаимобусловленность синтаксиса и ритмики английского стиха: Автореф. ... канд. филол. наук. - М., 1977.

² Гугнин А.А. Золота арфа. Антология баллады. - М., 1976. - 671 с.

Вивчення текстів авторських балад підтверджує, що концентрація іменників в рамках невеликого контексту створює передумови для активної реалізації лексичних, морфологічних та граматичних характеристик цієї частини мови.

Зафіксовано понад 2300 іменників, функціонуючих в текстах російських авторських балад серед загальної кількості у 7250 слів, тобто це фактично третя частина даного лексичного масиву.

В англійських авторських баладах відмічено понад 1700 випадків вживання іменників на 8700 лексем, що становить співвідношення до інших частин мови як 1:5; це свідчить про знижену активність вживання іменників порівняно з російськими текстами.

Облік кількості основних частин мови – іменників, прикметників, дієслів, займенників – у баладах обох мов показав такі результати:

Російська мова: 1450 рядків, у середньому 5 слів у рядку – тобто 7250 слів:

Таблиця 1

Іменники	Прикметники	Займенники	Дієслова	Інші частини мови
2388	1239	1115	1565	943
32%	17%	15%	22%	14%

Англійська мова: 1450 рядків, у середньому 6 слів у рядку – тобто 8700 слів:

Таблиця 2

Іменники	Прикметники	Займенники	Дієслова	Інші частини мови
1750	1259	1512	2905	1274
20%	15%	17%	33%	15%

Зауважимо, що показники наявності іменників / як і інших частин мови / у таблицях 1 й 2 включають кількість не окремих слів, а кількість використаних слів у цілому. Це означає, що деякі іменники зустрічаються у межах досліджених текстів декілька або навіть багато разів. Наприклад, в обох мовах своєр частотив виділяються слова, лексичне значення яких робить їх центром смислової та синтаксичної організації баладного тексту; вони називають предмет та явища загальновідомі та важливі для носіїв даної мови.

Це слова, як правило, що означають частини тіла людини та її почуття: сердце, очи, рука, голова, любовь, вера, надежда, печаль, тоска та інші.

Аналіз та кількість іменників, уживаних в обох мовах, дозволили виділити та порівняти загальні особливості цієї частини мови у текстах авторських балад. Як відомо, функції іменників мають пряме відношення до категорії предметності, що репрезентується і в російській, і в англійській мовах насамперед даною частиною мови, а також займенниками.¹ Враховуючи, що авторська балада сягає своїм корінням до традиційної народної балади та пісні, можна зрозуміти важливість зворотного зв'язку під час сприйняття змісту цього твору слухачем. Категорія предметності набуває визначальної ваги і за обставин вибору лексики авторами балад, тобто комунікативна цінність іменників використовується повною мірою.

Конкретність та однозначність більшості іменників у баладах робить їх стилістично не маркіруемими. Але цей факт вже сам по собі може служити стилістичним проявом специфіки авторського тексту. Тим більше, що чіткість семантичних меж іменників є деякою мірою зв'язуючим ланцюжком між лексичною та морфологічною основою слів. Про це свідчить той факт, що найбільш поширені лексеми в обох мовах не мають великої кількості морфем; наприклад: рос. небо - англ. sky, рос. солнце - англ. sun та інші. Спостереження підтверджують, що використання іменників в авторських баладах базується саме на цій залежності семантики та морфології. Ця властивість особливо притаманна іменникам в російських текстах, де речення, в яких сконцентровані одно- та двоскладові слова, часто схожі на вислови усної народної творчості та прислів'я:

С милым вместе - всюду рай,

С милым разно - райский край.

/В.А.Дуковский "Людмила"/

Хоть горька разлуки чаша,

Выпивай ее до дна.

/П.А.Катенин "Натала"/

¹ Кубрякова Е.С. Части речи в ономаσιологическом освещении, - М., 1978. - II 5 с.

В загальному масиві відібраних для вивчення російських слів виділяються більш-менш постійно вживані суфікси: -иц, -ик, -гель, -ец, -к -/красавица, блудница, мужик, вонпель, молодец, пляска/; префікси: по-, за-, не-, из - - поклон, почесть, забава, непогода, невеста, измена та інші.

У цілому для російських текстів типовим є функціонування іменників з суфісально-префісальним способом словотворення; наприклад: усмешка, утопленик, приницелі, изменник, рассказчик, воалник та ін. а також наявність лексем із зменшувально-пестливими суфіксами: лацужка, отронучка, макушка, батника, дружок та інші.

На відміну від цього в англійських текстах балад одним із продуктивних засобів словотворення є складення основ: moon-light, sun-rise, sea-man і т.п. Крім того, англійські іменники не дають такої різноманітності парадигматичних форм, як російські, бо не мають категорії роду та відмінку /за винятком об'єктивного - Objective Case /. Основними та фактично єдиними словоформами, які можуть бути протиставлені, є форми однини та множини іменників, що досить широко використовуються в англійських баладних текстах, зберігаючи ритмічну інтонацію строфи та підтримуючи насичені даними лексемами поетичних творів:

And through the drifts the snowy cliffs
Did send a dismal sheen:
Nor shapes of men nor beasts we ken -
The ice was all between.

(S.T. Coleridge "The Ancient Mariner")

Оскільки в російських баладах є більше можливостей підтримувати ритму строфи за рахунок парадигматичних варіантів іменників, то протиставлення форм однини та множини служить головним чином як стилістичний засіб, наприклад:

Ты знаєш ли, витязь, утасную весть? -
В рязанские стѣны вломилась татары!
Там сильное долго шибались удары,
Там долго сражалась с насиліем честь,
Но все победили Батыевы рати.

/Н.М. Язиков "Евпатий"/

Чергування іменників в однині витязь, весть, насиліа, честь і у множині стѣны, татары, удары, рати в цілому пояснює метонімічну

фігуру: "сражалась с насилем честь", "победили рати".

Разом з тим, кількість складів, наявність чи відсутність словотворчих афіксів не можна аналізувати формально, бо лексеми існують не самі собою, а у зв'язі му літературного тексту.

Обмеженість обсягу балади, залежність від інтонації та ритму поєднують морфологічні та граматичні властивості іменників таким чином, що їх взаємозумовленість стає обов'язковою та об'єктивною.

Іменники як лексичні одиниці мовної структури відіграють важливу роль своєю кількісною вживаністю, граматичними та парадигматичними властивостями, які в свою чергу реалізуються через вплив на ритмічну організацію тексту балади.

Цей вплив поширюється та закріплюється наявністю тематичних класів чи груп, які функціонують в рамках баладних творів і які були виділені в результаті дослідження.

Помічено, що поети відбирають лексику за принципом тематичної відповідності чи однаковості. Такі іменники є омоніми, ключовими словами як для смислового, так і для граматичного розуміння авторського тексту.¹

Вивчення лексичного значення та номінативних функцій іменників дозволило виділити три основні тематичні групи слів, що характерні для обох мов - російської та англійської. А саме:

1. Іменники, що означають світ людини та її почуттів:

жінщина - woman , мужчина - man , мать - mother ,
отец - father ; любовь - love , страх - fear , горе - wee,
жизнь - life , смерть - death та ін.;

2. Іменники, що означають явища природи:

огонь - fire , вода - water , туман - fog , снег - snow ,
дождь - rain , мороз - frost та ін.;

3. Іменники, що означають простір та час:

день - day , ніч - night , час - hour , год - year ,
месяц - month , пространство - space та ін.

Тематична згрупованість іменників та конкретність лексичного значення більшості з них дають змогу вивчати текст літературного твору як із урахуванням формальних морфологічних, граматичних та синтаксичних ознак, так і цілісного сприйняття стилісової своєрідності балад.

¹ Бондарко А.В. Лексико-грамматические разряды слов // Актуальные проблемы лексикологии. - Минск, 1970. - С.25-26.

У низці характерних рис цих творів є також дуже важлива - взаємозв'язок субстантивної та дієслівної систем. Адаже визнання іменників якимось абсолютним серед усіх частин мови поділяється далеко не усіма лінгвістами.¹ Без сумніву, синтаксис мови ґрунтується на розумінні першочергової важливості цих обох розрядів слів.² Тим більше, що аналітична будова англійської мови висуває дієслово та дієслівні форми на одне з головних місць у своїй структурі.

Хоча в російських текстах присутність дієслова не завжди обов'язкова /воно взагалі може бути відсутнім/, його здогадна присутність легко відновлюється з контексту, а насиченість балад дієсловами активної дії є типовою для обох мов; це можуть бути такі дієслова: в російській мові - ехать, плыть, идти, лететь, манить, петь, брать та ін.; в англійській мові - to go, to fly, to come, to murder та багато інших.

Визначальна відмінність англійських дієслів в іменному оточенні тексту балади полягає у тому, що 1) англійський текст /і мікротекст строфи не є виключенням/ і навіть речення не можна побудувати без дієслова, 2) послідовність словопорядку в англійському тексті у разі зміни традиційного "підмет - присудок", якщо підмет-іменник, надає особливої інверсивності баладі в цілому.

Таким чином, кількісне співвідношення іменників та дієслів у текстах російських та англійських авторських балад є різним і цілком пояснюється граматичною будовою обох мов. Це дорівнює 20% іменників та 33% дієслів від загальної кількості у 8700 слів в англійській мові, а також 32% іменників та 22% дієслів від загальної кількості 7250 слів у російській /див. таблиці 1, 2/.

Взаємодія та взаємозв'язок субстантивної та дієслівної систем в текстах балад мають своє продовження та розвиток на рівні синтаксичного функціонування цих важливих частин мови.

Третій розділ роботи складається з чотирьох підрозділів і присвячений порівнянню жанрових та індивідуально авторських особливостей балад, що постають у їх синтаксисі та зберігаються при перекладі з однієї мови на іншу.

¹Церлокович В.К. Номинативность и коммуникативность как различительные признаки слова и предложения // Словообразование и номинативная деривация в славянских языках. - Гродно, 1986. - Ч. I. - С. 114.

²Зольян С.Т. О принципах композиционной организации поэтического текста // Проблемы структурной лингвистики. - М., 1986. - С. 60.

Поглиблене вивчення іменників у текстах досліджуваних творів показує, що концентрація цих лексем справляє значний вплив на синтаксичну будову поетичної строфи балади. Це пояснюється особливою поліфункціональністю цієї частини мови, яка може виконувати роль майже усіх членів речення: підмета, присудка, означення, доповнення, обставини та звернення, може бути конструктивним центром односкладового речення.¹

Загальна тенденція до використання синонімів, однорідних іменників викликає в російських текстах появу прикладі, що значною мірою ріднить баладу та народну баладу; наприклад: кутчик-лука, де-вица-краса, сарон-змея, матушка-дека, мать-сыра земля та ін.

Прикладка в баладах може бути висловлена цілим словосполученням і є особливою стилем цього жанру в російській літературній спадщині:

Отчего ж огнями блещет зала?

Чем король обрадася ал страну?

У соседа - верного вассала -

Он увез красавицу жену.

/А.А.Апухтин "Королева"/

Центральне місце іменника як суб'єкта, пред'яката та об'єкта в реченнях визначає і його головну роль у здійсненні синтаксичного зв'язку між ними. Широковживані лексичні повтори в авторських баладах виявляють цей зв'язок та актуалізують його; лексичний повтор не тільки данина стилізації під народну творчість, але і об'єктивне явище мови; наприклад:

Мне время на битву. Назад

Я скоро со славою приеду:

Соседом обижен Конрад,

Но грозно отомстит он соседу!

/Н.М.Язиков "Романс"/

В англійських текстах лексичний повтор тематично пов'язаних іменників викликає появу та повторення предикативної синтагми, в якій дана лексема виконує роль підмета:

I met a lady in the meads

Full Beautiful, a faery's child;

Her hair was long, her foot was light,

And her eyes were wild.

(Jh.Keats "La Belle Dame Sans Merci")

¹ Столярюк Л.П. Имя существительное в малом синтаксисе современного русского литературного языка. Дис... докт. филол.наук: Днепропетровск: ДУ, 1989.

Завдяки масовому вживанню іменників в обох мовах постає проблема словопорядку /а точніше, зворотного порядку, або інверсії/ та його значення для структурної побудови речення взагалі. Для російської мови це явище не таке актуальне та важливе, як для англійської. Російські іменники /як і інші частини мови/, як правило, мають вільні комбінації та перестановки, що обмежуються тільки смисловими та логічними рамками. Враховуючи різноманіття відмінкових закінчень, це полегшує підтримання ритмічної організації балад. У російських текстах явище інверсії має місце за рахунок:

1/ повтору контекстуальних синонімів та однакового дієслова з ними: "Был царь грозный, был царь славный", "был владика многих стран" та ін.;

2/ лексичного повтору та різних дієслів: "Ищет помощи глазами, криком помощи зовёт" і т.п.

Поняття інверсії в англійській мові – це багатогранне і деякою мірою суперечне питання¹, але в баладах цей феномен має тісний зв'язок із сполученням іменників з іншими частинами мови, а насамперед, з дієсловами, займенниками та прикметниками. Позиційні можливості означених частин мови і варіанти послідовностей слів у синтагмах та реченнях підтверджують, що синтаксичні функції іменників обумовлені їх поєднувальними властивостями. Проведене порівняння сполучення іменників з іншими частинами мови в англійських та російських текстах дає можливість представити перспективні вживання іменних синт.гм у різних типах речень у баладному тексті.

Диференціації та ідентифікації підлягають різні структурні типи речень в плані їх об'єктивних відмінностей в мовах з різною граматичною будовою. Для російської мови це у першу чергу такі речення за метою висловлювання, як питальні та окличні. Питома бага питальних та окличних речень безпосередньо пов'язана з екстенсивним уживанням іменників та переважує уживання аналогічних синтаксичних структур в англійських баладах. А саме: на одне питальне чи окличне речення в англійському тексті припадає /у середньому/ три питальних та п'ять окличних у російському.

¹Шевцова В.Е. Вариации порядка слов современного английского языка в аспект функционального синтаксиса: Автореф. дис.... докт. филол. наук. – М., 1982. – 36с

В цілому для російських баладних текстів характерні: 1/ прості двоскладові речення, 2/ речення, укладені однорідними членами, 3/ речення з нульовою зв'язкою, 4/ неповні речення.

В англійській мові явище іменної насиченості баладних текстів не так виразно впливає на вибір авторами синтаксичної моделі речення у своїх творах. Фактично немає прикладів, в яких багаточисельність цієї частини мови сприяла б кількісному виділенню того чи іншого типу речення. Звертає на себе увагу інше синтаксичне явище, що вже згадувалось вище, а саме інверсія.

Таким чином, визначаються два основні шляхи, за якими йде побудова авторського баладного тексту в російській та англійській мовах. Загальножанрові характеристики функціонування іменників, що являють собою специфічне явище як у тому, так і іншому випадку, обмежуються різними рівнями розповсюдження та впливу на синтаксисну будову балад. Це нарочно простежується на прикладах перекладу англійських балад на російську мову і навпаки, з російської на англійську.

В текстах англійських поетів цей вплив пов'язаний з граматичною інверсією, яка не має чіткої системи у своїй повторюваності, а навпаки, багата варіантами. Однак роль іменників у цьому явищі очевидна, хоча не є визначальною та єдиною. Структурні типи речень не залежать від іменної насиченості балади; остання обмежує свій вплив синтагматичним рівнем.

У російській мові феномен майже універсальної здатності іменників сполучатися з іншими частинами мови впливає на формування типових словосполучень, які мають широкий діапазон граматичних можливостей та характеристик. Цей процес сприяє об'єднанню простих синтаксичних моделей, що у свою чергу представлені елементарними послідовностями простих речень. Саме в синтаксисі баладного тексту проявляються та закріплюються як індивідуальні прийоми, так і новаторські знахідки російських авторів та перекладачів балад.

У висновках формулюються найзагальніші результати дисертаційного дослідження, які полягають у тому, що:

1. Комунікативно-прагматична орієнтованість авторських балад викликає до життя такі прояви специфічної поетичної мови, як односпрямованість та постійність мовного відбору, що обмежений рамками даного функціонального стилю. Не дивлячись на рухомість мовного складу текстів балад, помічається деяка загальна закономірність

цього відбору і навіть визначається номенклатура стабільних ознак. Це не означає, що даний аналіз мовних паралелей в текстах обраного нами жанру можна звести до схематичності та спрощеності інвентаря його характеристик. Навпаки, мова йде про переплетіння та взаємопроникнення мовних засобів, про відсутність чітких меж між ними, іншими словами, про динамічність та гнучкість принципів мовної селекції під час створення конкретного тексту балади. Граматичні факти, що були предметом аналізу, говорять про те, що семантика цілої низки мовних проявів у тексті залежить з екостралінгвістичної точки зору від індивідуального та неповторного сприйняття світу кожним автором, а з лінгвістичної – від стандартного, звичайного, багато разів повторюваного і внаслідок цього типізованого явища.

2. Найважливіший загальножанровий показник або мовна домінанта – насиченість баладних текстів іменниками – визначає першорядну роль іменників у російських текстах і одну з головних – в англійських. Суттєве підтвердження цьому – кількісний фактор присутності іменників у баладах, що дорівнює 32% від загальної кількості досліджених слів у російській мові /7250/ та 20% від загальної кількості /8700/ в англійській. Крім того, ця провідна роль обумовлена та підкріплена універсальними лексичними /предметна основа/, морфологічними /словотвір/, ритмічними та синтаксичними властивостями іменників. Потенції можливих сполучень цієї частини мови виводять її на рівень своєрідного модифікатора баладного стилю, а це надає активного впливу на структуру та тил речення в австрійському тексті балади.

3. Кількісне співвідношення іменників та дієслів в англійських та російських текстах показує, що і в тій, і іншій мові вони разом складають більше половини усіх досліджених слів.

У російській мові це 54% / з них 32% – іменники і 22% дієслова/, в англійській мові – це 53% /з них 20% іменники і 33% дієслова/; тобто зміщення співвідношення у бік дієслова в англійській мові свідчить про його виключно важливу роль у структурі граматичної системи.

4. Звичайна та характерна здатність іменників сполучатись з прикметниками: в баладах виявляє деякі типові особливості, які притаманні поетичній мові взагалі:

I/ прикметники в обох мовах мають тенденцію до вживання не стільки перед іменниками, скільки після них; наприклад, в російській мові: "в теремах високих", "в кругу красавиц чернооких" та ін.; в англійській мові: *armour bright* – дослепи блестящие, *yeomen*

brave and bold - йменні отважні і сміливі;

2/ прикметники можуть бути відокремлені від означувального слова, тобто від іменника; наприклад, в російській мові:

"**Мокрий** с деревьев сыплется **лист**,

Громкий раздался по лесу свист";

в англійській мові: "**Her lips** did waxe both **wax** and **pale**" та ін.

5. Порівняння словосполучень займенник+ іменник в авторських баладах підтвердило, що особливе місце за інтенсивністю уживання займають займенники вказівні та присвійні. Їх дійсничні властивості виявляють здатність виступати в зображувальній функції, відтворюючи образ сприйняття.¹ Це виводить їх на рівень специфічного стилістичного функціонування в авторських баладах обох мов.

6. Екстемсивне вживання іменників в обох мовах сприяє створенню іменного та своєрідного стилю баладного тексту за рахунок тематичних ланцюжків слів у межах малого об'єму строфи.

Виділено три основні тематичні групи /класи/ іменників, що є типовими як для англійської, так і для російської мови:

1 - а група - іменники, що означають світ людини, її почуття; наприклад: серце - **heart** , слеза - **tear** , улюбка - **smile** , враг - **foe** , друг - **friend** та ін.

2 - а група - іменники, що означають явища природи; наприклад: огонь - **fire** , буря - **tempest** , дождь - **rain** , снег - **snow** , туман - **fog** , роса - **dew** та ін.

3 - я група - іменники, що означають простір та час; наприклад: місяць - **month** , год - **year** , час - **hour** , пространство - **space** та ін.

У додатку представлений більш повний перелік досліджених лексем.

7. Досліджений матеріал текстів авторських балад дозволив визначити низку морфологічних характеристик іменників у межах жанру: 1/ перевага двоскладових і трискладових лексем, що характерно для обох мов, 2/ фактично повна відсутність складних слів у російській мові балад¹, навпаки, продуктивність словоскладення в англійських текстах /наприклад, **watch-men**, **birth-day** та ін./.

Вивчення мовних паралелей в російських та англійських творах підтвердило, що іменники виявляють багато спільних рис саме на

¹Ковтунова И.И. Поэтический синтаксис. - М.: Наука, 1986. -206 с.

лексичному та морфологічному рівнях: це лексичне значення слова, зумовлене тематикою балад, подальше об'єднання у тематичні групи або класи, морфемний склад лексем, використання граматичної категорії числа як стилістичного засоба.

В той же час словотвір у широкому значенні в авторських баладах йде різними шляхами. В російській мові за рахунок різноманітності семантики морфем /наприклад, наявність зменшувальних суфіксів - ушк, -шук, - очк, - ик та ік./ та їх інтенсивного використання, а в англійській - за рахунок складання основ та незначної афіксації.

8. Ідентифікація та аналіз речень за метою висловлювання та за структурними характеристиками показує, що автори російських балад активно використовують насиченість іменниками у стилістико-граматичних функціях. Тому в російських текстах балад досить виразно простежується тенденція до вживання типових речень при типових накопиченнях іменників. Це насамперед двоскладові прості речення, доскладові речення, ускладнені однорідними чи відокремленими членами, неповні речення /без підмета чи присудка/, а також речення з нульовою зв'язкою. В останніх лексична та морфолого-граматична цінність іменників відіграє важливу роль, бо семантика баладних іменників відзначається предметністю, вони легко сприймаються і слухачем, і читачем. Безумовно й те, що в російській мові найбільш поширений тип розповідного речення /72 з кожних 100/, але немало окличних /16 із 100/ та питальних /12 із 100/. В англійській мові ці показники складають відповідно 93, 2 і 5 на кожні 100 речень, що цілком обумовлено короткими вимогами структурної будови англійського речення.

Визначено, що процеси, які стимулюють створення специфічного баладного тексту, обмежуються в англійській мові синтаксичним рівнем участі іменників у складанні іменних словосполучень, росто залишаються в межах синтагми. Виділити якісь систематично вживані структурні типи речень немає можливості. Однак зафіксована значна роль підвищеної концентрації іменників у зміні словопорядку в баладному тексті за рахунок перестановки головних членів речення. Для російської мови така перестановка членів речення - це лише звичайно як з граматичної, так і з комунікативної точки зору. Цей феномен пов'язаний, як правило, з необхідністю збереження ритму та рими строфи, а також з бажанням авторів імітувати розмовний стиль.

9. Своєрідна граматична та лексична заданість баладного тексту проявляється не тільки в оригінальних авторських баладах але й під час перекладу англійських балад російською мовою і навпаки. Саме у перекладах найбільш наочно проявляється спільність екстралінгвістичної та лінгвістичної основ побудови баладного тексту внаслідок морфолого-граматичної, лексичної та синтаксичної інтеграції лінгвістичних засобів як у кожній мові, так і, що дуже важливо, на міжмовному рівні у межах окремого жанру. Наприклад, домінування іменників у баладі, що перекладається, неухильно зберігається перекладачем, як зберігається і безумовний тематичний зв'язок лексем, Ступінь та міра лінгвістичної регламентованості та допустимості вживання і функціонування мовних засобів проєктується на індивідуальні стилі авторів перекладу. В результаті виникає та динамічна різновара усіх лінгвістичних реалій, яка визначає відмінний від їх функціональних стилів стиль авторської балади.

Зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

1. О грамматической инверсии английских авторских баллад // Пути совершенствования преподавания иностранных языков и повышения их роли в гуманитарном образовании студентов. - Об. научн. трудов. - Днепропетровск: ДГУ, 1993. - С.193.

2. Сюжетная соотносительность русских и европейских литературных баллад XVIII-XIX вв. // Третьи Волковские чтения. - Одесса: Одесский госуниверситет, 1993. - С.32.

3. Авторская баллада как разновидность поэтического текста // Труды межрегиональной научно-практической конференции. - Д'МА. - Днепропетровск, 1995. - с.30-34.

Ключко Е.А. Языковые параллели в английской и русской авторской балладе. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальностям 10.02.02 - русский язык и 10.02.04 - германские языки /английский язык/.

Защищается диссертация /172 стр. машинописи/. В работе исследуются языковые параллели в русской и английской авторской балладе в их единстве и противоположностях, а также определяются объективно существующие лексические, морфологические и синтаксические процессы, участвующие в формировании специфического языка баллады. Выявлены языковые реалии, которые типизировались в употреблении и

оформились в качестве актуализированных грамматических приемов этого оригинального жанра. Материалом для изучения послужили литературные баллады русских и английских авторов XVIII-XIX вв.

Klochko N.A. Linguistic parallelism in English and Russian literary ballads. Thesis for the degree Candidate of Sciences. Linguistics. Philology. Specialities 10.02.02 - Russian language and 10.02.04 - Germanic philology (English Language).

The thesis treats linguistic parallelism in English and Russian literary ballads to be a result of a specific functional style. The simple rhymes, the obligatory epithets, the commonplace phrases and the dramatic nature of the narration make the unique style of the ballads. The aesthetic properties of the style in question are of use in understanding harmony achieved between a certain communicative aim and an adequate choice of language means and units. Some of the later appear to become dominating linguistic phenomena that maintain the dynamic stability of the ballad text.

Ключові слова: англійська балада, іменник, тематична група, словосполучення, речення, текст, лінгвістичний стереотип.

ТНУ. СТУ. З.С. 1163-100

4497556

AB 34.964